

MUNDËSI NË KOHË KRIZE

IPA III si mundësi për avancimin e reformave

MUNDËSI NË KOHË KRIZE

IPA III si mundësi për avancimin e reformave

Maj 2021, Prishtinë

Titulli i publikimit:

Mundësi në kohë krize: IPA III si mundësi për avancimin e reformave

Publikuar nga:

Instituti i Kosovës për Politikën Evropiane

Vendi dhe data e publikimit:

Prishtinë, maj 2021

Ky raport është hartuar me mbështetjen e Fondacionit të Kosovës për Shoqëri të Hapur, KFOS. Përmbajtja e tij është përgjegjësia e vetme e Institutit të Kosovës për Politikën Evropiane dhe në asnjë formë nuk pasqyron pikëpamjet e Fondacionit për Shoqëri të Hapur, apo KFOS-it.

(faqe qëllimisht lënë zbrazët)

PËRMBAJTJA

Shkurtesat	6
Hyrja	7
Përmbledhja ekzekutive	8
Prioriteti 1: Sundimi i ligjit dhe demokracia	10
Prioriteti 2: Qeverisja e mirë	13
Prioriteti 3: Infrastruktura dhe agjenda e gjelbër	15
Prioriteti 4: Vendet e reja të punës	17
Ndikimi i COVID-19 dhe rekomandimet	20
Lista e figurave	29

SHKURTESAT

BB	Banka Botërore
BE	Bashkimi Evropian
BERZh	Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim
BPV	Bruto Produkti Vendor
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore
DG NEAR	Drejtoria e Përgjithshme për Fqinjësi dhe Negociatat e Anëtarësimit
EIP	Plani Investues dhe Ekonomik për Ballkanin Perëndimor
ERP	Programi për Reforma Ekonomike
FMN	Fondi Monetar Ndërkombëtar
IPA II	Instrumenti i Asistencës së Para-Anëtarësimit 2014-2020
IPA III	Instrumenti i Asistencës së Para-Anëtarësimit 2021-2027
KE	Komisioni Evropian
KFOS	Fondacioni i Kosovës për Shoqëri të Hapur
MSB	Mbështetja Sektoriale Buxhetore
NIPAC	Koordinatori Kombëtar për IPA
NVM	Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme
OJQ	Organizatat Jo-Qeveritare
PE	Parlamenti Evropian
PFM	Menaxhimi i Financave Publike
RAP	Reforma e Administratës Publike
REA	Hapësira Rajonale Ekonomike
TBE	Traktati për Bashkimin Evropian
TEN-T	Rrjeti i Transportit Trans-Evropian
TFBE	Traktati për Funkionimin e Bashkimit Evropian
ZBE	Zyra e BE-së në Kosovë

HYRJA

Që nga fillimi i pandemisë COVID-19, BE qëndroi krah për krah me Kosovën. Si përgjigje emergjente, BE-ja miratoi €168 milion pako financiare të granteve dhe huave për Kosovën për të zbutur ndikimin e pandemisë në sistemin shëndetësor dhe për të ndihmuar grupet më të cenueshme të shoqërisë. Për më tepër, BE si donatori më i madh për COVAX siguroi 300,000 vaksina falas për Kosovën dhe gjithashtu kontraktot në mënyrë të pavarur 95,000 vaksina të tjera.

Përtej ndikimit të menjëhershëm të pandemisë, BE ka premtuar mbështetje të vazhdueshme për rimëkëmbjen ekonomike të Kosovës. Për këtë qëllim, instrumenti kryesor financiar i BE-së është Instrumenti i Asistencës së Para-Anëtarësimit 2021-2027 (IPA III). KE ka propozuar një buxhet total prej €14.5 miliardë për vendet e Ballkanit Perëndimor për periudhën 2021-2027.

Në këtë publikim ne jemi përpjekur të zbërthejmë objektivat kryesorë të ndihmës IPA III dhe gjithashtu të identifikojmë fushat kryesore të ndërhyrjes që mund të adresojnë ndikimet afatmesme dhe afatgjata të pandemisë. Që nga fillimi do të dëshironim të nënvizonim se i gjithë informacioni i paraqitur në kuadër këtij publikimi bazohet mbi draftin punues të Dokumentin Strategjik Programues IPA III. Rrjedhimisht, prioritetet dhe projektet e paraqitura në kuadër të këtij publikimi mund të ndryshojnë në të ardhmen.

Ky publikim V kapituj. Në kapitujt I deri IV do të shpjegojmë objektivat kryesorë të mbështetjes IPA III. Në kapitullin V ne do të përshkruajmë ndikimin kryesor të pandemisë në shoqërinë kosovare dhe gjithashtu do të përshkruajmë fushat kryesore që meritojnë vëmendje të veçantë nën IPA III.

Në fund, dëshirojmë të falënderojmë institucionet e Kosovës, në veçanti Zyrën e Koordinatorit Kombëtar për IPA (NIPAC), dhe Komisionin Evropian (KE). Shumica e asaj që do të gjeni këtu është bërë e mundur me mbështetjen e tyre bujare. Dhe sigurisht dëshirojmë të falënderojmë Fondacionin e Kosovës për Shoqëri të Hapur (KFOS) i cili e njohu rëndësinë e këtij projekti dhe pa mbështetje të të cilit e gjithë kjo nuk do të ishte e mundur.

PËRMBLEDHJA EKZEKUTIVE

IPA III ka identifikuar katër objektiva kryesorë apo 'dritare' siç quhen nën terminologjinë IPA III:

1. Sundimi i ligjit dhe demokracia;
2. Qeverisja e mirë;
3. Infrastruktura dhe agjenda e gjelbër;
4. Krijimin e vende të reja të punës.

Po ashtu, institucionet e Kosovës kanë përshkruar vizionin e tyre për IPA III në draftin e të Dokumentit Strategjik Programues, i cili u dorëzua Komisionit Evropian gjatë vitit 2020. Megjithëse dokumenti përshkruan vizionin strategjik për zhvillimet në këto katër fusha, dokumenti gjithashtu ruan një shkallë të fleksibilitetit për t'u përshtatur dhe evoluar gjatë periudhës shtatëvjeçare të zbatimit (2021-2027).

Në analizën e draftit të Dokumentit Strategjik Programues, ne kemi identifikuar 16 fusha specifike të ndërhyrjes ku institucionet e BE-së dhe të Kosovës synojnë të bëjnë progres dhe të avancojnë perspektivën Evropiane të Kosovës.

Meqenëse qëllimi i këtij dokumenti është të rrisë ndërgjegjësimin në lidhje me ndikimin e COVID-19 në IPA III, ne kemi identifikuar dhjetë fusha specifike që meritojnë vëmendjen e palëve kyçe të interesit gjatë zbatimit të IPA III:

1. Sundimi i ligjit dhe rimëkëmbja;
2. Qeverisja dhe shkenca;
3. Demokracia dhe dezinformatat;
4. Shëndetësia;
5. Punësimi;
6. Barazia gjinore;
7. Arsimi;
8. Mjedisi;
9. Turizmi;
10. Tregtia.

Me disa përjashtime, të gjitha këto fusha janë përgjithësisht të mbuluara nën IPA III, por triku do të jetë në detaje dhe hartimin e ndërhyrjeve dhe projekteve që do të

inkurajojnë dhe mbështesin reformat strukturore dhe do bëjnë shoqërinë e Kosovës më konkurruese dhe të barabartë. Është gjithashtu e rëndësishme të nënvizohet se burimet financiare do kanë sukses të plotë vetëm nëse do ketë vullnet të qartë politik për të avancuar reformat evropiane.

Pandemia ka ekspozuar rëndësinë e politikave të qëndrueshme publike që mbështeten nga shërbimi publik profesional dhe meritokratik, si dhe bazat e qëndrueshme ekonomike. Në këtë drejtim, do të jetë shumë e rëndësishme që vendimmarrësit të njohin mundësinë unike dhe rëndësinë e reformave kryesore strukturore në mënyrë që të forcojnë demokracinë e Kosovës dhe të përparojnë mirëqenien social-ekonomike të qytetarëve të saj. Sipas fjalëve të Winston Churchill, udhëheqësit tanë nuk duhet të lejojnë që "një krizë e mirë të shkojë dëm".

PRIORITETI 1: SUNDIMI I LIGJIT DHE DEMOKRACIA

Sfondi

Kosova është në një fazë të hershme në zhvillimin e një sistemi gjyqësor të mirëfilltë. Administrimi i drejtësisë mbetet i ngadaltë dhe joefikas. Kosova bëri një progres në zbatimin e pjesshëm të legjislacionit që lidhet me sundimin e ligjit duke përfshirë Ligjin për përgjegjësinë disiplinore të gjyqtarëve dhe prokurorëve dhe Ligjin për ndërmjetësim, dhe me avancimin e përdorimit të një sistemi elektronik të menaxhimit të çështjeve dhe regjistrin qendror të regjistrave penal. Gjyqësori është akoma i prekshëm nga ndikimi politik. Rishikimi Funkcional i Sektorit të Sundimit të Ligjit në vazhdim ka siguruar një bazë të shëndoshë për të reformuar dhe modernizuar aspekte të ndryshme të gjyqësorit. Kosova tani duhet të bëjë progres në këtë drejtim. Administrimi i drejtësisë mbetet i ngadaltë dhe joefikas dhe institucionet e sundimit të ligjit kanë nevojë për përpjekje të vazhdueshme për të ngritur kapacitetet e tyre. Pandemia COVID-19 kufizoi mbajtjen e seancave gjyqësore në Kosovë; megjithatë Kodi i Procedurës Penale specifikon që nëse nuk mbahen seanca dëgjimore për 3 muaj, gjykimi duhet të rifillojë. Një numër i rëndësishëm gjykimesh penale (përfshirë ato të profilin të lartë) mund të preken nga ky rregull. Kosova duhet të ndjekë këtë çështje dhe të marrë masat e nevojshme për të siguruar drejtësi efektive dhe efikase. Kosova është në një fazë të hershme/ka një nivel të përgatitjes në luftën kundër korrupsionit. Megjithatë, Kosova ka bërë progres të kufizuar në këtë fushë, përfshirë hetimin dhe ndjekjen penale të çështjeve të nivelit të lartë, në konfiskimin e pasurive si dhe përmes krijimit të departamenteve speciale që trajtojnë rastet në lidhje me korrupsionin e nivelit të lartë (dhe krimin e organizuar) në gjykatat. Konfiskimet përfundimtare të pasurive dhe kapaciteti i përgjithshëm i prokurorisë, përfshirë përvoja të personelit mbështetës, mbeten të ulta. Korrupsioni është i përhapur dhe mbetet një çështje shqetësuese serioze. Ekziston nevoja për një vullnet të fortë politik për të adresuar në mënyrë efektive çështjet e korrupsionit, si dhe një përgjigje të fortë të drejtësisë penale ndaj korrupsionit të nivelit të lartë. Miratimi i Kodit të Procedurës Penale të rishikuar është ende në pritje, ndërsa rishikimi i legjislacionit të financimit të partive politike u vonua.

Progresi ka përfshirë hetimin dhe ndjekjen penale të çështjeve të nivelit të lartë, rekrutimin e personelit shtesë për zyrën e prokurorisë speciale dhe trajnimin dhe ngritjen e vetëdijes për ngrirjen e pasurive.

Sidoqoftë, progresi i përgjithshëm ka qenë i kufizuar. Ka ende pak hetime financiare, konfiskime përfundimtare të pasurive dhe dënime përfundimtare. Nevojiten masa për të siguruar që nuk ka ndërhyrje politike në aktivitetet operacionale të organeve të zbatimit të ligjit dhe prokurorisë. Situata në veri të Kosovës në lidhje me krimin e organizuar vazhdon të paraqesë sfida për agjencitë e zbatimit të ligjit.

Proceset demokratike në Kosovë mbeten vibrante. Zgjedhjet zhvillohen në mënyrë të ndershme dhe transparente. Ekziston një ndarje e vendosur e pushteteve nga degë të ndryshme të qeverisë. Mjedisi në të cilin vepron shoqëria civile vazhdon të përmirësohet dhe autoritetet qeveritare vazhdojnë të bëjnë përpjekje për të rritur aftësinë e shoqërisë civile për të kontribuar në mënyrë domethënëse në zhvillimin e politikave. Sidoqoftë, nevojiten përpjekje të mëtejshme për të rritur transparencën e fondeve publike për organizatat e shoqërisë civile.

Objektivat

Siç është parashikuar nga drafti i Dokumentit Strategjik Programues IPA III, Qeveria do të synojë të mobilizojë asistencën e IPA III drejt arritjes së këtyre objektivave:

1. Gjyqësori: forcimi i kapaciteteve të institucioneve gjyqësore, sigurimi i qasjes në drejtësi për të gjithë dhe mbështetja për profesionet juridike;
2. Lufta kundër korrupsionit: forcimi i mekanizmave parandalues dhe ndëshkues për luftimin e korrupsionit dhe mbështetja për sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive të fituara në mënyrë të paligjshme;
3. Lufta kundër krimit të organizuar/siguria: forcimi i kapaciteteve për të luftuar sistematikisht rrjetet kriminale dhe për të kapur pasuritë e tyre të paligjshme ekonomike, si dhe mbështetja për deminimin;
4. Migrimi dhe menaxhimi i kufirit: zhvillimi i kapaciteteve për të menaxhuar migracionin, në përputhje me standardet e BE-së dhe ato ndërkombëtare;
5. Të drejtat themelore: zbatimi i strategjive për të drejtat themelore, përfshirë barazinë gjinore. Mbështetje për anti-diskriminimin dhe ri-integrimin e komuniteteve të pakicave të zhvendosura;
6. Demokracia: forcimi i kapaciteteve të Kuvendit;
7. Shoqëria civile: vazhdimi i ndërtimit të një financimi të qëndrueshëm dhe transparent të veprimtarive të organizatave të shoqërisë civile.

Figura 1: Objektivat e IPA III në fushën e sundimit të ligjit dhe demokracisë

- 1** **GJYQËSORI**
- 2** **LUFTA KUNDËR KORRUPSIONIT**
- 3** **LUFTA KUNDËR KRIMIT TË ORGANIZUAR**
- 4** **MIGRIMI DHE MENAXHIMI I KUFIRIT**
- 5** **TË DREJTAT THEMELORE**
- 6** **DEMOKRACIA**
- 7** **SHOQËRIA CIVILE**

PRIORITETI 2: QEVERISJA E MIRË

Sfondi

Kosova ka arritur një nivel të përgatitjes në reformën e administratës së saj publike. Progres i kufizuar është arritur në rritjen e transparencës së administratës publike dhe të prokurimit publik. Zbatimi i paketës së tre ligjeve të reformës së administratës publike të miratuar në shkurt 2019 është bllokuar. Dy nga ligjet, Ligji për Zyrtarët Publikë dhe Ligji për Pagat, u pezulluan përkohësisht nga Gjykata Kushtetuese pothuajse sapo hynë në fuqi. Gjykata, në qershor të vitit 2020, shpalli Ligjin për Pagat jokushtetues, ndërsa kërkoi ndryshime në Ligjin për Zyrtarët Publikë nga Kuvendi që ai të hynte plotësisht në fuqi. Në përgjithësi, koordinimi i dobët qendror dhe ndërministror vazhdon të pengojë zbatimin e reformave ndërsektoriale. Vonesat në harmonizimin e ligjeve të veçanta me Ligjin për Procedurat e Përgjithshme Administrative vazhdojnë të shkaktojnë pasiguri ligjore për qytetarët dhe bizneset. Qeveria duhet të sigurojë që reforma e administratës publike të mbetet një prioritet dhe të ndjekë përpjekjet e reformës të qeverisë së mëparshme. Instancat e ndikimit politik në rekrutimet në pozitat e larta të shërbimit civil dhe rekrutimet jo të bazuara në merita vazhdojnë të minojnë besimin e qytetarëve në administratën publike. Bërja e politikave ad hoc, në rastet e ndikuara nga interesa të veçantë, mbetet një pengesë për politikëbërjen gjithëpërfshirëse dhe të bazuar në prova. Këto çështje ishin ndër shqetësimet kryesore të shprehura nga qytetarët gjatë fushatës për zgjedhjet legjislativë në tetor 2019. Është shumë e rëndësishme që institucionet e Kosovës të sigurojnë integritet dhe transparencë në rekrutimet në shërbimin publik.

Kosova ka mbetur e angazhuar në dialogun e lehtësuar nga BE midis Prishtinës dhe Beogradit për normalizimin e marrëdhënieve midis Serbisë dhe Kosovës. Kosova duhet të bëjë përpjekje të mëtejshme thelbësore dhe të kontribuojë në krijimin e një mjedisi të favorshëm për përfundimin e një marrëveshje ligjërish të detyrueshme me Serbinë. Arritja e një marrëveshje gjithëpërfshirëse, ligjërish të detyrueshme është urgjente dhe thelbësore në mënyrë që Kosova dhe Serbia të mund të përparojnë në rrugët e tyre përkatëse Evropiane.

Objektivat

Siç është parashikuar nga drafti i Dokumentit Strategjik Programues IPA III, Qeveria do të synojë të mobilizojë asistencën e IPA III drejt arritjes së këtyre objektivave:

1. Qeverisja e mirë: forcimi i performancës së qeverisjes lokale, vazhdimi i reformës në administratën publike dhe forcimi i sistemit statistikor;
2. Kapaciteti administrativ dhe harmonizimi i acquis të BE: forcimi i kapacitetit të shërbimit civil për të administruar fondet e BE dhe programet e BE-së;
3. Marrëdhëniet e fqinjësisë së mirë dhe pajtimi: veprimet nën këtë objektiv do të mbështesin zbatimin e marrëveshjeve të arritura në dialog;
4. Aktivitetet e komunikimit, monitorimit, vlerësimit dhe komunikimit strategjik: qëllimi është që të rritet ndërgjegjësimi i qytetarëve për procesin e integritetit evropian.

Figura 2: Objektivat e IPA III në fushën e qeverisjes së mirë

QEVERISJA E MIRË

**KAPACITETI
ADMINISTRATIV DHE
HARMONIZIMI I ACQUIS**

**MARRËDHËNIET E
FQINJËSISË SË MIRË**

**KOMUNIKIMI
STRATEGJIK**

PRIORITETI 3: AGJENDA E GJELBËR DHE INFRASTRUKTURA

Sfondi

Kosova ka nevojë për një vullnet të fortë politik për të adresuar degradimin e mjedisit dhe sfidat e ndryshimeve klimatike. Cilësia e ajrit vazhdon të përbëjë një kërcënim të madh për shëndetin. Kosova dështoi të miratojë dhe zbatojë masat për ta përmirësuar atë, në veçanti përmes planit të zvogëlimit të emisioneve. Strategjia e cilësisë së ajrit ende nuk është zbatuar. Ndotja e pakontrolluar, sidomos nga termocentralet e vjetëruar, ngrohja shtëpiake, trafiku, emetimet industriale dhe djegia e mbeturinave dhe materialeve të tjera toksike, kërkon masa urgjente. Masat për të zbatuar ndalimin e qymyrit për ngrohje nuk janë efektive dhe subvencionet duhet të futen për format e tjera të ngrohjes. Planet e cilësisë së ajrit nuk janë përgatitur ende për zonat në të cilat nivelet e ndotësve tejkalojnë qartë vlerat kufitare.

Kosova duhet të krijojë një sistem efektiv të monitorimit të ujit, të publikojë të dhëna dhe të ndërmarrë masa urgjente dhe të përhershme për të zvogëluar ndotjen e ajrit dhe ujit. Ajo duhet të vazhdojë të rrisë mbulimin e grumbullimit të mbeturinave, veçanërisht me futjen e ndarjes së mbeturinave dhe riciklimin, futjen e masave të ekonomisë rrethore për zvogëlimin e mbeturinave dhe adresimin e çështjes së deponive të paligjshme. Kosova duhet të zbatojë dispozitat ligjore për përgjegjësinë mjedisore, dëmtimin dhe krimin; zbatimin e parimit ndotësi paguan dhe krijimin dhe fillimin e një fushate të përhershme për rritjen e ndërgjegjësimit të publikut për mbrojtjen e mjedisit. Zbatimin e strategjisë së ndryshimit të klimës dhe planit të veprimit për ndryshimin e klimës, udhërrëfyesi për përafrimin me acquis e BE-së për klimën dhe fillimin e punës për një plan energjetik dhe klimatik, në përputhje me kërkesat e Komunitetit të Energjisë janë të një rëndësie thelbësore.

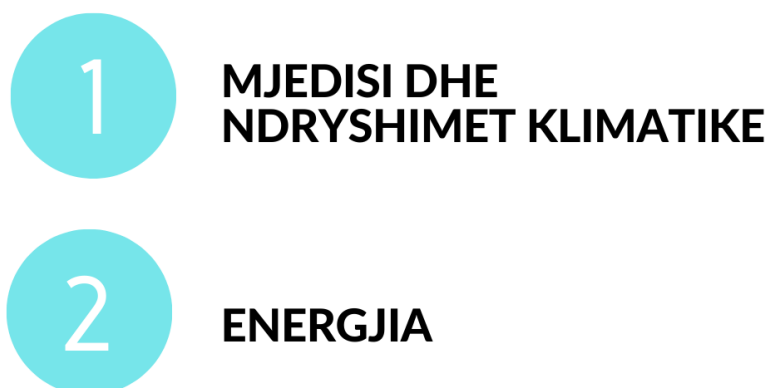
Në energji, Kosova duhet të finalizojë azhurnimin mjedisor të termocentralit Kosova B dhe të përgatitet për punimet e çaktivizimit të termocentralit Kosova A. Kosova duhet të funksionalizojë Fondin e Eficiencës së Energjisë dhe të fillojë zbatimin e projekteve të eficiencës së energjisë në komuna, për më tepër duhet të prezantojë stimuj të eficiencës së energjisë në sektorët rezidencialë dhe privatë. Është koha gjithashtu që Kosova të marrë masa për të mundësuar një vendosje me kosto efektive të energjisë së rinovueshme dhe për të futur ankande të energjisë së rinovueshme.

Objektivat

Siç është parashikuar nga drafti i Dokumentit Strategjik Programues IPA III, Qeveria do të synojë të mobilizojë asistencën e IPA III drejt arritjes së këtyre objektivave:

1. Mjedisi dhe ndryshimet klimatike: masat nën këtë objektiv do të synojnë zvogëlimin e rreziqeve mjedisore të shkaktuara nga ndotja e ajrit, ujit dhe mbeturinave. Konkretisht, impianti i trajtimit të ujit do të ndërtohet në termocentralin Kosova B dhe projekti do të përgatitet për zvogëlimin e mëtejshëm të ndotjes së ajrit që vjen nga Kosova B. Rrjeti i kanalizimeve dhe ujërave të shiut në Prishtinë do të forcohen. Demontimi dhe rehabilitimi i impianteve të mbeturinave, gazifikimit dhe ngrohjes në kompleksin e termocentralit Kosova A dhe identifikimi i një lokacioni dhe ndërtimi i një qendre për mbeturina të rrezikshme do të mbështetet nëse parakushtet plotësohen nga qeveria. Kapacitetet administrative të aktorëve kryesorë do të forcohen;
2. Energjia: nën këtë masë do të synohet tranzicioni gradual i sektorit të energjisë drejt dekarbonizimit dhe efikasitetit të mëtejshëm të energjisë, në përputhje me Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane dhe Axhendën e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor. Fushat specifike të mbështetjes përfshijnë: rritjen e investimeve në eficiencën e energjisë dhe në burimet e ripërtëritshme të energjisë mbi bazën e skemave të ankandit / tenderimit; rritja e investimeve për të siguruar një burim të besueshëm të ngrohjes së hapësirës duke pasur parasysh që përdorimi i energjisë elektrike dhe djegia e drurit e përzier me qymyr nuk janë të qëndrueshme dhe zhvillimi i teknologjisë diellore të ngrohjes qendrore; forcimin e rregullatorit dhe miratimin e legjislacionit dytësor zbatues të Ligjit për eficiencën e energjisë; dhe ndërtimin e kapaciteteve institucionale për eficiencën e energjisë përfshirë gratë.

Figura 3: Objektivat e IPA III në fushën e aaiendës së aielbër dhe infrastrukturës

PRIORITETI 4: VENDET E REJA TË PUNËS

Sfondi

Në arsim, Kosova përballlet me disa sfida kryesore. Kosova duhet të zbatojë në mënyrë sistematike mekanizmat e sigurimit të cilësisë në të gjitha nivelet e arsimit dhe të përmirësojë qasjen në arsimin cilësor në nivelin parashkollor dhe për grupet në disavantazh, si dhe të finalizojë zbatimin e kornizës së re kurrikulare për arsimin bazë me libra shkollorë cilësorë dhe mësuesve. Kosova duhet të rrisë ofrimin e arsimit dhe aftësimin profesional cilësor për profesionet në kërkesë dhe të përmirësojë sigurimin e cilësisë në arsimin e lartë duke përmbushur rekomandimet e Shoqatës Evropiane për Sigurimin e Cilësisë në Arsimin e Lartë dhe duke rishikuar legjislacionin përkatës (siç është Ligji për arsimin e lartë) dhe Ligji për Agjencinë e Akreditimit të Kosovës).

Në politikën sociale dhe punësimin, Kosova duhet të vazhdojë të zbatojë strategjinë 2018-2022 për punësimin dhe mirëqenien sociale, dhe të monitorojë rezultatet. Ligji i Punës duhet të ndryshohet dhe zbatohet, në përputhje me acquis përkatëse të BE-së, veçanërisht në lidhje me mos-diskriminimin në punësim dhe lejen prindërore. Kosova duhet të zbatojë rregullat e shëndetit dhe sigurisë në punë dhe të marrë masa për të zvogëluar më tej aksidentet në vendin e punës. Nevojitet shënjestrim dhe ofrim më i mirë i shërbimeve sociale në komuna dhe skemave të ndihmës sociale.

Zhvillimi i sektorit privat mbetet i kufizuar nga një ekonomi e përhapur joformale, një gjyqësor i ngadaltë dhe joefikas, një prevalencë e lartë e korrupsionit dhe sundimi i përgjithshëm i dobët i ligjit. Ulja e shpenzimeve kapitale, rritja e presioneve në lidhje me përfitimet shoqërore jo të synuara nga varfëria dhe rritja e pagave publike paraqesin rreziqe për financat publike dhe pengojnë zhvillimin e sektorit privat. Është bërë progres në modernizimin e regjistrimit të biznesit, por sektori privat është ende duke luftuar me procedura të rënda administrative siç janë një numër i madh i licencave dhe lejeve, dhe inspektime të kushtueshme dhe të pakoordinuara. Sektori privat i Kosovës dominohet nga mikro-ndërmarrjet me potencial të kufizuar për fitime të produktivitetit. Ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme zënë 65% të punësimin total, me vetëm ndërmarrjet mikro që zënë 36%. Gati 96% e kompanive të regjistruara kanë deri në pesë të punësuar.

Sektori bujqësor i Kosovës është prekur nga mbizotërimi i fermave të vogla dhe

tokave të fragmentuara të punueshme. Në bujqësi, Kosova duhet të kryejë një vlerësim cilësor të efektivitetit të masave mbështetëse të dhëna në programin e bujqësisë dhe zhvillimit rural dhe të miratojë Ligjin për Organizatat e Përbashkëta të Tregut. Për më tepër, ajo duhet të marrë masa urgjente, efektive për të ndaluar humbjen e tokës bujqësore dhe për të zbatuar legjislacionin për planifikimin hapësinor.

Në sigurinë e ushqimit, Kosova duhet të zbatoj një sistem të integruar të kontrollit të ushqimit, duke përfshirë transferimin e inspektorëve nga komunat tek Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës. Institucionet duhet të zgjedhin operatorin për menaxhimin e impiantit të dhënies dhe sistemin e mbledhjes së nënprodukteve të kafshëve dhe të vënë në veprim sistemin e mbledhjes dhe hedhjes së nënprodukteve të kafshëve. Autoritetet duhet të zbatojnë programet e kontrollit dhe mbikëqyrjes së sëmundjes dhe të informojnë Komisionin Evropian mbi rezultatet.

Objektivat

Siç është parashikuar nga drafti i Dokumentit Strategjik Programues IPA III, Qeveria do të synojë të mobilizojë asistencën e IPA III drejt arritjes së këtyre objektivave:

1. Arsimi, punësimi, politikat e mbrojtjes sociale dhe përfshirjes dhe shëndetësia: në arsim masat do të synojnë të rrisin cilësinë dhe mundësinë e arritjes së të gjitha niveleve të arsimit, përfshirë arsimin e fëmijërisë së hershme. Do të jepet mbështetje për përfshirjen e Romëve në arsim në vitin 2022. Nga 2023 e tutje, mbështetja do të konsiderohet për dixhitalizimin e arsimit, për përafrimin e arsimit me nevojat e tregut të punës, për forcimin e qeverisjes së arsimit dhe për mbështetjen e niveleve të përfundimit të studentëve të regjistruar në Shkencë, Lëndët e teknologjisë, inxhinierisë dhe matematikës (STEM), forcimi i programeve të studimit të mësuara në anglisht në të gjithë fushat në arsimin e lartë dhe rritja e numrit të stafit të arsimit të lartë me doktoraturë, përfshirë drejt transformimit të roleve dhe normave gjinore. Ndihma mund të konsiderohet gjithashtu për azhurnimin e infrastrukturës fizike në sistemin arsimor. Në lidhje me punësimin, objektivi është ribalancimi i tregut të punës dhe rritja e niveleve të pjesëmarrjes, veçanërisht për gratë dhe të rinjtë. Do të konsiderohet mbështetja për një Skemë të Garantimit të Rinisë në të ardhmen dhe për të luftuar punën e padeklaruar dhe për të përmirësuar sigurinë në punë. Ndihma do të synojë gjithashtu promovimin e përfshirjes sociale dhe përvetësimit të aftësive duke fuqizuar të rinjtë dhe gratë joaktive përmes politikave dhe programeve efektive për vullnetarizmin.

2. Zhvillimi i sektorit privat, tregtia, hulumtimi dhe inovacioni: Nën këtë temë, prioriteti i mbështetjes kryesisht parashikohet në zhvillimin e sektorit privat dhe tregtinë me synimin për të kontribuar në arritjen e Kosovës të kriterëve ekonomike të Kopenhagës, llogaritë e jashtme të qëndrueshme dhe kapacitetin për të përballuar presionin konkurrues dhe tregun forcat. Një veprim është programuar në IPA 2021, i cili do të mbështesë Ministrinë e Tregtisë dhe Industrisë për të transpozuar acquis të BE dhe për të zbatuar Marrëveshjen e Stabilizim-Asociimit në fushat e tregtisë, infrastrukturës së cilësisë, mbikëqyrjes së tregut dhe mbrojtjes së konsumatorit. Mund të merret parasysh mbështetja e mëtejshme për fillestarët, duke siguruar vëmendjen ndaj barazisë gjinore. Sektori privat gjithashtu do të përfitojë nga mbështetja e programuar në prioritet të tjera, të tilla si programi i zvogëlimit të barrës administrative dhe nga përparësi të tjera tematike nën prioritetin 4, siç janë përpjekjet për të rritur aftësitë dhe për t'i lidhur më tej me nevojat e tregut të punës (bizneseve);

3. Bujqësia dhe zhvillimi rural: qëllimi është të sigurojë diversifikimin dhe zhvillimin rural të ekonomisë rurale, të sigurojë qasje të barabartë të burrave dhe grave në mbështetje ekonomike dhe mundësi zhvillimi të disponueshme për sektorin e bujqësisë dhe të harmonizojë më tej kornizën legjislative dhe institucionale me rregullat e BE-së. Mbështetja mund të konsiderohet gjithashtu në 2023 ose 2024 për të forcuar menaxhimin e burimeve të tokës në Kosovë, për të mbështetur bujqësinë ekologjike dhe miqësore, për përafrimin me kornizën e re legjislative të BE-së për sistemet e qëndrueshme të ushqimit të vendosura për zbatimin e Strategjisë së BE-së “nga Ferma në Tavolinë” dhe përafrimi i operatorëve agro-ushqimor dhe institucioneve të prodhimit primar dhe fermave me standardet e BE-së për sigurinë ushqimore, shëndetin dhe mirëqenien e bimëve dhe kafshëve.

Figura 4: Objektivat e IPA III në fushën e kriimit të vendeve të reja të punës

1

**ARSIMI, PUNËSIMI,
POLITIKAT SOCIALE DHE
SHËNDETËSIA**

2

**SEKTORI PRIVAT, TREGTIA,
HULUMTIMI &
INOVACIONI**

3

**BUJQËSIA DHE ZHVILLIMI
RURAL**

NDIKIMI I COVID-19 DHE REKOMANDIMET

Ndikimi fillestar COVID-19 preku praktikisht të gjitha aspektet e shoqërisë. Sidoqoftë, ndërsa vaksinimi po rritet, jeta ngadalë po kthehet në normalitet. Sidoqoftë, një numër pasojash afatgjata të pandemisë do të vazhdojnë. Në këtë këndvështrim, në këtë pjesë do të përqendrohemi në pasojat ekonomike dhe sociale afatgjata që ne mendojmë se duhet të adresohen në kuadër të programimit IPA III.

Pandemia i zhyti vendet e Ballkanit Perëndimor në recesion të thellë. Në vitin 2020 aktiviteti ekonomik u tkurr me rreth 3.4% - rënia më e keqe e regjistruar ndonjëherë. Shkaqet kryesore ishin rënia e kërkesës së brendshme dhe të jashtme dhe ndërprerjet në zinxhirët e furnizimit, veçanërisht në fillim të vitit kur aktiviteti në një numër sektorësh thjesht u mbyll.

Që nga fillimi i pandemisë 139,000 vende pune kanë humbur dhe midis 165,000 dhe 336,000 qytetarë ranë nën pragun e varfërisë. Sidoqoftë, skemat e mbështetjes së punës dhe masat e tjera qeveritare kufizuan pasojat e tregut të punës dhe ndihmuan në parandalimin e rritjeve më të thella të varfërisë. Nga viti i kaluar, tregu i punës kishte rikuperuar gjysmën e humbjeve nga pandemia, por një numër i madh i njerëzve janë ende të papunë, dhe shumë prej tyre dolën nga forca e punës të dekurajuar nga perspektivat e dobëta ekonomike. Për më tepër, punëtorët me më pak arsimim, gratë, të rinjtë, ata në sektorë intensivë të kontaktit dhe ata të punësuar joformalisht kanë pësuar humbje joproportionale të jetesës dhe të ardhurave.

Në një periudhë të afërt, rimëkëmbja pritet të mbledhë vrull, mundësuar nga përhapja e vaksinave. Rimëkëmbja pritet të forcohet në gjysmën e dytë të vitit ndërsa vaksinimet vazhdojnë dhe besimi, konsumi dhe tregtia gradualisht përmirësohen. Aktiviteti ekonomik pritet të zgjerohet 4.4% në 2021 por do të jetë akoma rreth 6% më i ulët se trendi i tij parapandemik. Në 2022 dhe 2023, rritja ka të ngjarë të moderojë në 3.7%, e rënduar nga dëmi i vazhdueshëm nga COVID-19, siç janë investimet në depresion, veçanërisht në industrinë me kontakte të forta dhe periudhat e zgjatura të papunësisë.

Nga ana tjetër, menaxhimi i përmirësuar i pandemisë mund të çojë në një rritje më të fortë se sa pritej, e ndihmuar nga një shpërndarje e shpejtë e vaksinave që mund të shkaktojë një rritje të besimit të konsumatorit dhe zgjidhjen e kërkesës së mbyllur.

Një rikuperim i shpejtë në BE do të ndihmonte gjithashtu besimin dhe do të rriste eksportet. Pikëpamja jashtëzakonisht e pasigurt afat-shkurtër nënvizon se si politikëbërësit do të duhet të vazhdojnë të rrisin gjasat për rezultate më të mira ndërsa të shmangin ato më të këqija. Përpjekjet e politikave në rajon duhet të qëndrojnë fort të përqendruara në luftimin e pandemisë, kufizimin e dëmit shoqëror dhe edukimin e rimëkëmbjes.

Në këtë drejtim, në vitin 2020 ekonomia e Kosovës regjistroi tkurrjen e saj të parë që nga pavarësia. Masat e mbështetjes së politikave, së bashku me rritjen e dërgesave të parave dhe eksportet e mallrave, zbutën tkurrjen. Tregu i punës reagoi kryesisht duke ulur orët e punës dhe kompensimin. Deficiti buxhetor u dyfishua në vitin 2020, duke arritur 7.6% të BPV-së në 2020, nga 2.9% në 2019 dhe pavarësisht një rënie prej 28.4% të investimeve publike.

Rritja pritet të rikthehet në 2021, por rreziqet janë të konsiderueshme. Rimëkëmbja ekonomike do të jetë graduale: në përputhje me trendin global, aktiviteti real do të arrijë nivelet para-pandemike vetëm në 2022. Rimëkëmbja do të drejtohet nga një rritje e eksporteve dhe konsumit. Rritja në eksportet e mallrave duhet të vazhdojë të jetë e fortë në një periudhë afatmesme, sepse çmimet e metaleve bazë pritet të rriten. Eksportet e shërbimeve duhet gjithashtu të rikuperohen, të nxitura nga një rimëkëmbje në turizmin e lidhur me diasporën, pasi kufizimet ndërkombëtare të udhëtimit dhe vendosja dhe administrimi i vaksinave përshpejtohen në Evropë. Konsumi privat pritet të shtohet në rritje, i nxitur nga mbështetja e vazhdueshme e politikës fiskale, ndikimi i tërheqjeve nga llogaritë e pensioneve dhe një rikuperim i të ardhurave të disponueshme në 2021.

Në 2021 deficiti fiskal do të vazhdojë të jetë i lartë, i nxitur nga masat mbështetëse të rimëkëmbjes dhe prishja në trajektoren e rritjes të shkaktuar nga pandemia.

Progresi në reformat strukturore është jetik për të ndryshuar ndikimin e pafavorshëm ekonomik dhe social të pandemisë dhe për të ndërtuar qëndrueshmëri ndaj goditjeve negative në të ardhmen. Epidemia ka provuar rëndësinë e mirë-funksionimit të mekanizmave të mbrojtjes sociale që mund të identifikojnë dhe mbështesin grupe që janë më të prekshme nga goditjet e pafavorshme ekonomike duke ruajtur tamponët fiskalë. Shënjestrimi më i mirë i shpenzimeve të mbrojtjes sociale ndaj më të varfërve është thelbësor si për uljen më të shpejtë të varfërisë ashtu edhe si një stabilizues automatik për të parandaluar rëniet e mëdha të konsumit. Për të mbështetur një rritje të lartë dhe gjithëpërfshirëse, është gjithashtu e nevojshme që Kosova të rrisë produktivitetin duke përmirësuar mjedisin e biznesit.

Qëllimi është të zvogëlohet barra administrative për firmat, p.sh., duke koordinuar më mirë inspektimet e biznesit, duke miratuar politika të synuara të inovacionit dhe konkurrencës së gjelbër për ndërmarrjet mikro dhe të vogla, duke investuar në kapital njerëzor dhe duke përmirësuar sundimin e ligjit në mënyrë që të gjitha firmat dhe qytetarët të jenë trajtoret në mënyrë të drejtë. Përdorimi i investimeve të saj në lidhjen dixhitale në një periudhë afatmesme do t'i japë Kosovës një mundësi për të zgjeruar hyrjen në tregje, për të promovuar përfshirjen dhe për të përmirësuar ofrimin e shërbimeve publike.

Në këtë drejtim, ne kemi strukturuar rekomandimet tona përgjatë dhjetë fushave kryesore:

1. Sundimi i ligjit dhe rimëkëmbja

1.1. Përmirësimi i efikasitetit të gjyqësorit dhe lufta kundër korrupsionit do të kontribuojnë drejtpërdrejt në një mjedis më të mirë të biznesit dhe nga ana tjetër të ndihmojnë rimëkëmbjen ekonomike.

1.2 Kriza pandemike nxori në pah rëndësinë e trajnitimit dixhital të institucioneve të sundimit të ligjit dhe më tej krijoi një mjedis për avancimin e përdorimit të teknologjisë në administrimin efektiv të drejtësisë.

2. Qeverisja dhe shkenca

2.1. Pandemia ekspozoi rëndësinë e vendimmarrjes empirike, bazuar në shkencë. Për këtë qëllim, institucionet dhe ZBE duhet të shqyrtojnë rrugët e bashkëpunimit më të afërt midis qeverisë dhe komunitetit shkencor. Gjithashtu, pandemia ushtroi presion ekstrem publik mbi institucionet shtetërore të cilat nga ana tjetër u detyruan të ofrojnë zgjidhje specifike dhe të matshme për pandeminë. Sa efikase janë masat tona të testimit? A janë efektive masa të ndryshme izolimi? Sa përqind e qytetarëve do të vaksinohen deri në korrik dhe sa deri në fund të vitit? Për herë të parë në historinë moderne të Kosovës, e gjithë shoqëria u frymëzua të bëhen ekspertë të politikave publike. Dhe kjo është shumë e mirë. Vëmendja dhe diskursi publik mbi pandeminë është një tregues se si duhet të duket diskursi publik mbi çdo politikë qeveritare. Për shembull, pyetje si: A mund të ulim me 25% emisionet e dëmshme të energjisë në 5 vjet? A mund ta ulim papunësinë me 10% në 5 vjet? A mund ta zvogëlojmë numrin e çështjeve gjyqësore të prapambetura me 50% në 5 vjet? Një zhvendosje e tillë e paradigmës në diskursin publik do të transformonte rëndësinë e politikëbërjes publike cilësore dhe të përgjegjshme.

3. Demokracia dhe dezinformatat

3.1. Lufta kundër dezinformimit: Problemi i dezinformimit globalisht njihet si prishës i funksionimit normal të shoqërive demokratike, ekonomive dhe sistemeve politike. Në vitet e fundit, lajmet e rreme dhe fushatat e koordinuara të dezinformimit janë një instrument i ndikimit gjeopolitik. Ata kanë goditur zgjedhjet si në demokracitë e konsoliduara ashtu edhe në demokracitë e reja dhe kanë minuar solidaritetin shoqëror dhe politik në përgjigje të sfidave globale, siç është pandemia COVID-19. Duke i pas parasysh këto zhvillime BE-ja identifikoi “ekspozimin e qytetarëve ndaj dezinformimit në shkallë të gjerë” si “sfidë kryesore për Evropën”. Në pak vende, ky kërcënim është më i qartë sesa në Ballkanin Perëndimor. Si një teatër i ballafaqimeve gjeopolitike dhe politikës polarizuese, karakterizuar nga qeverisje e dobët dhe shoqëri të brishta civile, Ballkani Perëndimor është një objekt unik tërheqës për aktorët e huaj dhe vendas që kërkojnë të ndryshojnë, minojnë ose delegjitimojnë rezultatet e proceseve demokratike. Kështu rajoni paraqet një sfidë kritike - dhe mundësi - për BE-në të identifikojë dhe ndjekë strategjitë për rivendosjen e rendit në komunikimin 'e çrregullt', forcimin e demokracisë dhe ndërtimin e stabilitetit.

4. Shëndetësia

4.1. BE për Shëndetësinë: BE vazhdimisht është përmbajtur nga investimet në sektorin shëndetësor në Kosovë, duke theksuar se ajo qëndron përtej kompetencave dhe acquis të BE-së. Sidoqoftë, pandemia paraqiti një zhvendosje të paradigmës në BE mbi rëndësinë e politikave shëndetësore. Për këtë qëllim, Komisioni duhet të hulumtojë rrugët e mbështetjes për sektorin shëndetësor në Kosovë. Optikën e mbështetjes duhet të njohin faktin që sektori shëndetësor është aspekti kryesor i ndërtimit të kapitalit njerëzor konkurrues në Kosovë që do të jetë në gjendje të konkurrojë me presionet e tregut të vetëm.

5. Punësimi

5.1. Rritja e qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse: Ndërsa infeksionet bien dhe jeta kthehet drejt normalitetit, mbështetja e shtetit duhet të kalojë nga faza emergjente drejt rimëkëmbjes afatmesme. Politikën afatmesme për të mbështetur ekonominë duhet gjithashtu të avancojnë objektivin afatmesëm të lëvizjes së ekonomisë në rrugën e rritjes elastike dhe të barabartë. Ndër përparësitë duhet të jenë shpenzimet e arsimit për të korrigjuar pengesat e akumulimit të kapitalit njerëzor, dixhitalizimi dhe investime të tjera në infrastrukturë për të rritur rritjen e produktivitetit dhe investimet e gjelbra për të përshpejtuar tranzicionin e nevojshëm në varësinë më të ulët të karbonit.

5.2. IHD në mbështetje të zhvillimit ekonomik. Investimet private, veçanërisht IHD-të që sjellin inovacion, punë të denja dhe gjithëpërfshirëse dhe metoda të qëndrueshme të prodhimit mund të ndihmojnë në zbutjen e ndikimit të pandemisë. Investimet private do të jenë kryesore për të kontribuar në ekuacionin e financave të zhvillimit, në një kohë kur kapitali dhe investimet publike do të janë tejte të ngarkuara.

5.3. Inkurajimi i NVM-ve drejt tregtisë elektronike: Meqenëse përqindja e NVM-ve që shesin në internet është tashmë nën 10% në disa ekonomi në të gjithë rajonin, Kosova mund të rrisë mbështetjen e tyre për të ndihmuar NVM-të të ndërtojnë një prani në internet duke përdorur tregtinë elektronike ose marketing dixhital. Kjo do të lehtësonte hyrjen e tyre në tregje të reja dhe do të zgjeronte bazën e tyre të konsumatorëve.

5.4. Avancimi i përpjekjeve për transformimin dixhital të NVM-ve: të intensifikohet mbështetja për dixhitalizimin e NVM-ve që do të promovonte adoptimin e praktikave të punës telegrafike dhe teknologjive TIK. Këto do të ndihmonin NVM-të, ndër të tjera, të menaxhojnë punën në distancë, opsionet e pagesave dixhitale dhe të mbrojnë biznesin e tyre me rritjen e sigurisë kibernetike.

5.5. Mbështetja e ndërmarrjeve inovative në luftën kundër COVID-19: Ekosistemi në rritje i inovacionit mund të jetë një burim kritik për rimëkëmbjen nga kriza COVID-19, duke ofruar zgjidhje në fusha të ndryshme. Kështu, programe të reja mund të përdoren, duke nxitur fillestarët për të zhvilluar produkte ose shërbime inovative që synojnë të kapërcejnë efektet ekonomike, shëndetësore dhe shoqërore të pandemisë.

6. Barazia gjinore

6.1. Mbështetje e vëmendshme për nevojat e grave dhe të rinjve: Edhe para pandemisë gratë dhe të rinjtë po përballeshin me vështirësi të mëdha në arritjen e mundësive ekonomike. Pandemia vetëm sa i përkeqësoi sfidat e tyre. Kjo situatë kërkon masa specifike mbështetëse të përshtatura për nevojat e grave dhe të rinjve.

6.2. Ndihmoni gratë, punëtorët dhe familjet me përgjegjësi kujdesi. Ofroni mundësi prindërore publike për kujdesin e fëmijëve. Ofroni mbështetje të drejtpërdrejtë financiare për punëtorët që duhet të marrin leje dhe t'u japin subvencione financiare punëdhënësve që u sigurojnë punëtorëve leje me pagesë.

7. Arsimi

7.1. Të promovohet më tej të mësuarit në distancë dhe përdorimin e platformave online: Sigurohuni që mësuesit mund të mësojnë në distancë studentët e tyre duke përdorur platformat ekzistuese në internet të mësimit në distancë të shkollës ose, nëse është e nevojshme, duke zhvilluar platforma të reja (p.sh. bashkëpunimi me sektorin privat).

7.2. Vazhdoni të mbështesni studentët për të pasur qasje në pajisjet e nevojshme për mësimin në distancë. Institucionet publike dhe sektori privat duhet të gjejnë mënyra për të dhuruar pajisje dhe për të anuluar tarifat për abonimet dhe instalimin e internetit për studentët që përndryshe do të përjashtoheshin nga mundësitë e mësimit në internet dhe në distancë. Duke vazhduar përpara, të gjitha shkollat duhet të jenë të pajisura me një numër të mjaftueshëm të pajisjeve dixhitale.

7.3. Sigurojini mësuesve mundësi mësimi dixhitale se si të japin mësim në internet, por gjithashtu edhe me platforma bashkëpunuese në internet që i lejojnë ata të ndajnë burimet e tyre dhe të japin dhe marrin reagime nga kolegët.

8. Mjedisi

8.1. Shumë nga shkaqet kryesore të ndryshimeve klimatike gjithashtu rrisin rrezikun e pandemive. Historikisht, ne jemi rritur si specie në partneritet me bimët dhe kafshët me të cilat jetojmë. Në shekullin e kaluar ne kemi përshkallëzuar kërkesat tona ndaj natyrës, të tilla që sot, ne po humbasim specie me një shkallë të panjohur që kur dinozaurët, së bashku me gjysmën e jetës në tokë, u zhdukën 65 milion vjet më parë. Ky çmontim i shpejtë i jetës në tokë i detyrohet kryesisht humbjes së habitatit, i cili ndodh kryesisht nga rritja e të korrave dhe rritja e bagëtive për njerëzit. Me më pak vende për të jetuar dhe më pak burime ushqimore për t'u ushqyer, kafshët gjejnë ushqim dhe strehim aty ku janë njerëzit, dhe kjo mund të çojë në përhapjen e sëmundjes. Pra, kur ndryshojmë rregullat e lojës duke ndryshuar në mënyrë drastike klimën dhe jetën në tokë, duhet të presim që kjo të ndikojë në shëndetin tonë. Për këtë qëllim, ne mund të bëjmë shumë investime të mençura për të shmangur një shpërthim tjetër. Ne duhet të mbështesim udhëheqjen dhe shkencën e shëndetit publik, ne mund të sigurojmë më shumë fonde për kërkimin e nevojshëm, përgjigjen e hershme ndaj shpërthimeve dhe furnizimet për testimin. Ne gjithashtu duhet të ndërmerim veprime klimatike për të parandaluar pandeminë e radhës. Për shembull, parandalimi i shpyllëzimit - një shkak kryesor i ndryshimit të klimës - mund të ndihmojë në uljen e humbjes së biodiversitetit, si dhe migrimet e ngadalta të kafshëve që mund të rrisin rrezikun e përhapjes së sëmundjes infektive. Epidemia e fundit Ebola në Afrikën Perëndimore ka ndodhur pjesërisht sepse lakuriqët e natës, që mbartnin sëmundjen, ishin

detyruar të zhvendoseshin në habitate të reja sepse pyjet në të cilat jetonin më parë ishin prerë për të rritur pemë vaji palme. Reduktimi i ndotjes së ajrit të shkaktuar nga djegia e lëndëve djegëse fosile si qymyri, nafta dhe gazi natyror gjithashtu ndihmon në mbajtjen e mushkërive tona të shëndetshme, të cilat mund të na mbrojnë nga infeksionet e frymëmarrjes si koronavirusi. Për të luftuar ndryshimin e klimës, ne duhet të ulim në mënyrë drastike emetimet e gazeve serë. Gjenerimi i energjisë elektrike nga burimet e energjisë me karbon të ulët si era dhe dielli zvogëlon ndotësit e dëmshëm të ajrit si oksidet e azotit, dioksid squfuri dhe dioksid karboni që çojnë në më shumë sulme në zemër dhe goditje në tru, si dhe mbipesha, diabeti dhe vdekjet e parakohshme që sjellin më shumë tensione sistemet tona të kujdesit shëndetësor. Përgatitja për pandemitë ka të bëjë gjithashtu me mbajtjen e njerëzve të shëndetshëm në fillim.

8.2. Vendosni agjendën e gjelbër në iniciativa të reja mbështetëse: Bërësit e politikave mund të përfitojnë nga rritja e masave të mbështetjes publike për të transformuar ekonominë e tyre me qëllim që të drejtojnë tranzicionin e saj në një ekonomi me karbon të ulët. Pranueshmëria për grante, subvencione dhe hua të buta mund të lidhet me rritjen e performancës mjedisore dhe me prezantimin e modeleve të biznesit të gjelbër.

8.3. BE për Parqet: Pandemia ka treguar se sa e rëndësishme është që qytetarët të qëndrojnë të shëndetshëm dhe aktivë. Nga ana tjetër, Kosova, dhe në veçanti kryeqyteti Prishtina, po përballlet me pothuajse asnjë gjelbërim dhe vende për jetë të shëndetshme dhe aktive urbane. Në këtë këndvështrim, BE-ja duhet të mbështesë ndërtimin e madh dhe zgjerimin e zonave të gjelbra për qytetarët e Kosovës.

9. Turizmi

9.1. Nxitni kërkesën e brendshme për turizëm: Në periudhën afatshkurtër, ekonominë mund të nxisin turizmin e brendshëm përmes sigurimit të stimujve për qytetarët që të kalojnë pushimet në ekonominë e tyre, sikur kupona turizmi.

9.2. Të ngritët vëmendja për masat e shëndetit dhe sigurisë për të rifituar besimin e turistëve. Kjo mund të përfshijë zhvillimin e udhëzimeve për shëndetin dhe sigurinë për kompanitë e turizmit, veçanërisht për objektet e akomodimit dhe restorantet. Udhëzimet duhet të shoqërohen gjithashtu me mundësi trajnimi të synuara për të këshilluar ofruesit e shërbimeve se si të sigurojnë shëndetin dhe sigurinë e vizitorëve në objektet e tyre.

9.3. Futja e fushatave të synuara të marketingut që promovojnë ekoturizmin: Duke pasur parasysh kërkesat aktuale të shëndetit dhe sigurisë të shkaktuara nga pandemia aktuale, një largim nga turizmi masiv mund të pritët në periudhën afatshkurtër dhe afatmesme.

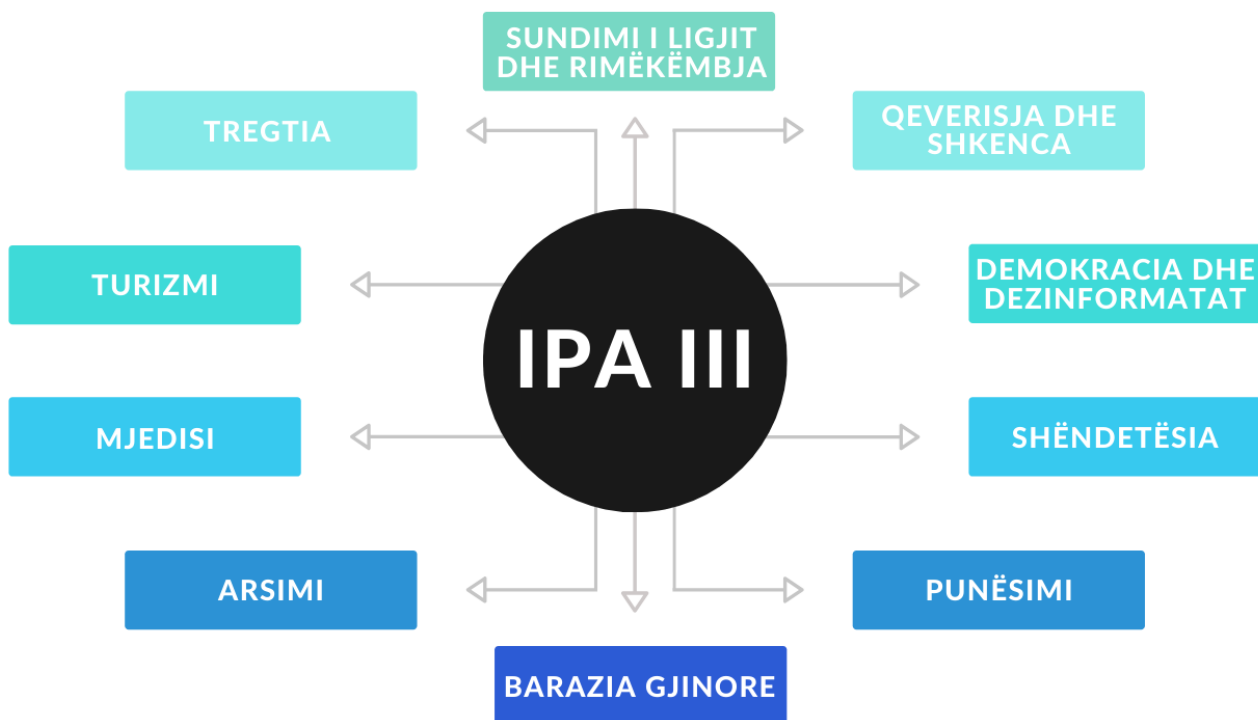
10. Tregtia

10.1. Ruani rrjedhën e mallrave dhe shërbimeve brenda dhe jashtë rajonit. Transporti i papenguar në pikat kyçe të kufirit do të jetë thelbësor për të ruajtur disponueshmërinë e mallrave, veçanërisht të mallrave dhe pajisjeve thelbësore që rajoni importon kryesisht gjatë kohës së krizës, dhe të nevojshme për prodhimin e industrive lokale. Në këtë drejtim, zbatimi i Tregut të Përbashkët Rajonal, nën procesin e Berlinit, duhet të shërbej si udhërrëfyes.

10.2. Vazhdoni furnizimin e përsosur agro-ushqimor: aktualisht tregjet rajonale të ushqimit mbeten të ekuilibruar mirë. Shfrytëzoni në maksimum iniciativat pozitive rajonale të shkaktuara nga kriza COVID (korsitë e gjelbërta) dhe përktheni ato në zgjidhje afatgjata.

10.3. Dyfishoni përpjekjet për të kapërcyer pengesat tarifore dhe për ta bërë më të lirë dhe më të lehtë për njerëzit që të qëndrojnë të lidhur me vendet e punës dhe tregjet: Ulja e tarifave, në veçanti, ato të vendosura në furnizimet bazë mungesa e të cilave mund të çojë në një çmim të ikur. Vendosja e kostove mbi firmat dhe konsumatorët përmes tarifave jo vetëm që rrit vuajtjen tashmë të pranishme nga të ardhurat e humbura, por gjithashtu detyron më shumë ndihmë publike për të mbështetur firmat dhe konsumatorët.

Figura 5: Dhjetë mënyra për të adresuar pasojat e pandemisë nën IPA III

LISTA E FIGURAVE

Figura 1: Objektivat e IPA III në fushën e sundimit të ligjit dhe demokracisë

Figura 2: Objektivat e IPA III në fushën e qeverisjes së mirë

Figura 3: Objektivat e IPA III në fushën e agjendës së gjelbër dhe infrastrukturës

Figura 4: Objektivat e IPA III në fushën e krijimit vendeve të reja pune

Figura 5: Dhjetë mënyra për të adresuar pasojat e pandemisë nën IPA III

(faqe qëllimisht lënë zbrazët)

